

Citadellstaden 2:1

Arkeologiska förundersökningar 2010-2011

Lars Salminen & Jan Kockum



Rapport 2011:55

Citadellstaden 2:1

Arkeologiska förundersökningar 2010-2011

Lars Salminen & Jan Kockum



Fornlämningsnr: 8
Citadellstaden 2:1, Landskrona
Landskrona kommun
Skåne län

Sydsvensk Arkeologi AB

Kristianstad

Box 134

291 22 Kristianstad

Telefon (Regionmuseets växel): 044-13 58 00

Malmö

Erlandsrovägen 5

218 45 Vintrie

www.sydsvenskarkeologi.se

© 2011 Sydsvensk Arkeologi AB

Rapport 2011:55

Omslagsbilden visar Erik Dahlbergs förslag till nya befästningar för Landskrona. Den godkändes av Karl XI den 10 maj 1680 men kom liksom många andra storslagna fortifikationsprojekt inte att realiseras.

Kartor ur allmänt kartmaterial. © Lantmäteriverket. Gävle.

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	5
Läge och topografi	5
Historik och fornlämningsmiljö	6
Stadens framväxt	6
Landskrona Citadell	10
Gustaf Horns arme´ intar Slottet	10
Undersökningsresultat	13
Förundersökningen	13
Vallgravskanten	13
Omfattningen av sentida utfyllnader mellan vallgravarna	17
Provgrop S1	18
Provgrop S2	18
Provgrop S3	18
Provgrop S4	18
Schaktningsövervakningen	19
Horns dike	20
Schakten vid Underofficersbostället	22
Slutord	24
Referenser	25
Administrativa uppgifter	26
Förundersökning	26
Schaktningsövervakning	27
Fyndlista	28



Fig.1. Landskrona i Landskrona kommun, Skåne.



Fig. 2. Undersökningsområdets läge vid Citadellet, Landskrona. Schakten P1-2 och S1-4 ingår i den förundersökning som föregick den arkeologiska schaktningsövervakningen (i figuren markerad med grönt)

Sammanfattning

Vid de arkeologiska undersökningarna på Citadellet påträffades ett stort dike som troligen kan sättas i samband med svenskarnas försök att tömma vallgraven då Gustaf Horns trupper belägrade fästningen i slutet av mars och början av april år 1644. Vidare framkom en äldre vallgravskant, tjocka rivningslager – bestående av kalkbruk, storstenstegel och vingtegel – samt en gammal vattenledning gjord av en urholkad trädstam.

Inledning

Inför och i samband med mark- och VA-arbeten har markingrepp gjorts inom Landskrona Citadell. Citadellets befästningsområde utgör fornlämning 8 i Landskrona stad varför Länsstyrelsen i Skåne län beslutad om en *arkeologisk förundersökning*. Förundersökningen gjordes mellan 2010-11-08 – 2010-11-23. De efterföljande markarbetena gjordes under *schaktningsövervakning* under perioden 2011-02-07–2011-05-12. Både förundersökningen och den efterföljande schaktningsövervakningen gjordes av personal från Sydsvensk Arkeologi AB. Ärendena är i administrativt hänseende två olika ärenden men resultaten redovisas tillsammans i denna rapport. I kapitlet *Administrativa uppgifter* framgår det tydligt vilket ärende som är vilket. Rapporten är också i övrigt upplagd så att det ska gå att särskilja de båda administrativt olika ärendena, men kapitlen som historik och fornlämningsmiljö äger giltighet för båda.

Läge och topografi

Landskrona ligger mitt på den skånska Öresundskusten, i den norra delen av Lundåkrabukten. Vid buktens norra del har Saxåns utflöde i Öresund eroderat fram en naturlig djuphamn. Den anses vara det främsta motivet till att Landskrona grundades här. När Landskrona grundades fanns förmodligen redan ett fiskeläge, Södra Säby, på platsen. Säby var på något sätt knutet till det kungliga länet, kungalevet, och kungen hade rätten till stranden där fiskeläget Södra Säby låg (Anglert m.fl. 2010, s. 4ff).

I det historiska stadsområdet kom Landskrona Citadell att få en framträdande position. Det aktuella undersökningsområdet ligger mellan den inre vallgraven och huvudgraven i citadellets befästningsområde, i huvudsak längs med Materialgårdbyggnaden, vid Underofficersbostället och intill den inre vallgraven (se fig. 2). Området utgörs idag av en grusväg samt gräsbevuxna ytor med enstaka träd men har tidigare, när den inre vallgraven hade sin ursprungliga form, ingått i eller legat precis vid vallgravskanten.

Historik och fornlämningsmiljö

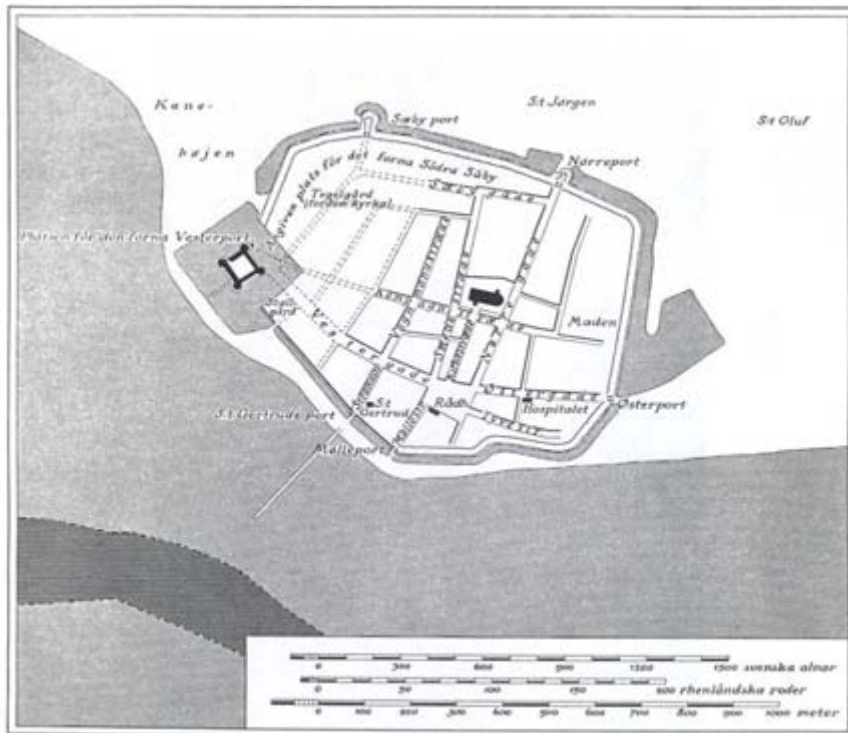


Fig. 3. Landskrona såsom man kan tänka sig att staden såg ut på 1580-talet (efter Hans Wählin 1939).

Stadens framväxt

Landskrona blev under senmedeltiden en betydande stad i det danska riket. Den var ett uttryck för Erik av Pommerns stadsgrundningspolitik, ett försöka att minska den mäktiga tyska Hansans dominans. Istället uppmuntrades engelska och holländska köpmän. Unionskonungen tycks dock inte haft några direkt militära avsikter för Landskrona del. I stadsbildningen ingick nämligen till en början inga befästningsplaner. Istället var det en köpstad av ansevärd storlek han var ute efter att skapa. En köpstad som med hjälp av de holländska och engelska köpmännen skulle kunna bli ett effektivt vapen i den handelspolitiska kampen mot Hansan. Landskrona hade genom Saxåns submarina flodfåra tveklöst givits mycket goda förutsättningar – en djup och naturlig hamn.

Redan år 1410 hade Erik av Pommern grundat ett karmelitkloster i Landskrona på platsen där senare Citadellet skulle komma att byggas. Lite senare, år 1424, kunde också en stadskyrka värdig den nya stadsbildningen invigas. Sankt Johannes Baptistæ kyrka var nästan lika stor som Lunds domkyrka och förstärkte intrycket av att det var en mäktig stad som höll på att byggas.

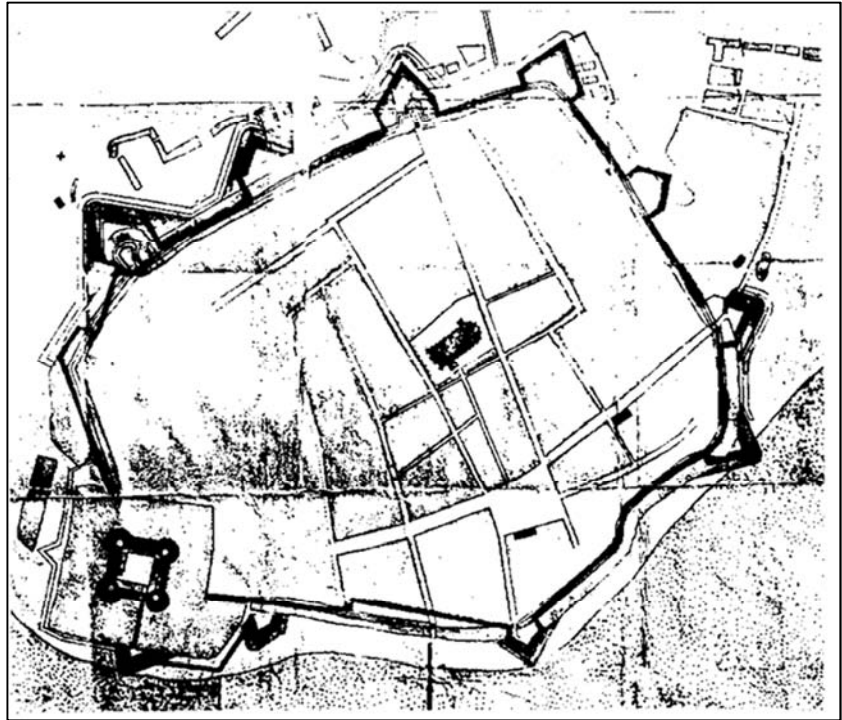


Fig.4. Den äldsta mer tillförlitliga kartan över Landskrona är sannolikt en arbetsritning från 1644. Den tros visa de förstärkningsarbeten och bastionbyggen som de svenska trupperna planerade att göra under ockupationen av staden.

Unionkungens utmanande politik gjorde att staden vid flera tillfällen blev indragen i konflikter. 1428 satte hansastädernas flotta kurs mot Öresund. Köpenhamn kom man inte åt men däremot blev Landskrona utsatt för angrepp och plundrat. Möjligen är det efter dessa härjningar som staden blev befäst. Åtminstone verkar Landskrona ganska kort efter att stadsprivilegierna bekräftats, år 1413, ha försetts med en stadsbefästning i form av vall och vallgrav. Förekomsten av en stadsbefästning finns omnämnd i skriftliga källor från i varje fall år 1476.

Landskrona utvecklades och 1514 lät Kristian II flytta landstinget från Lund till Landskrona. Även om åtgärden blev kortvarig var det mycket uppseendeväckande. Fast Landskrona var då redan en av de större städerna i Skåne. Folkmängden i staden beräknas år 1523 ha varit ca 1750 personer (Jönsson 1990:12). Endast Malmö var större och som jämförelse kan nämnas att befolkningen i hela Skandinavien vid denna tid endast var ungefär 1 ½ miljon invånare.

Genom en rad faktorer såsom minskad utrikeshandel, reformationen samt inbördeskrig råkade Landskrona i tillbakagång. Mot slutet av 1500-talet var Landskrona en ganska medelstor dansk stad med sannolikt högst 1000 invånare. Under 1600-talet stagnerade utvecklingen.

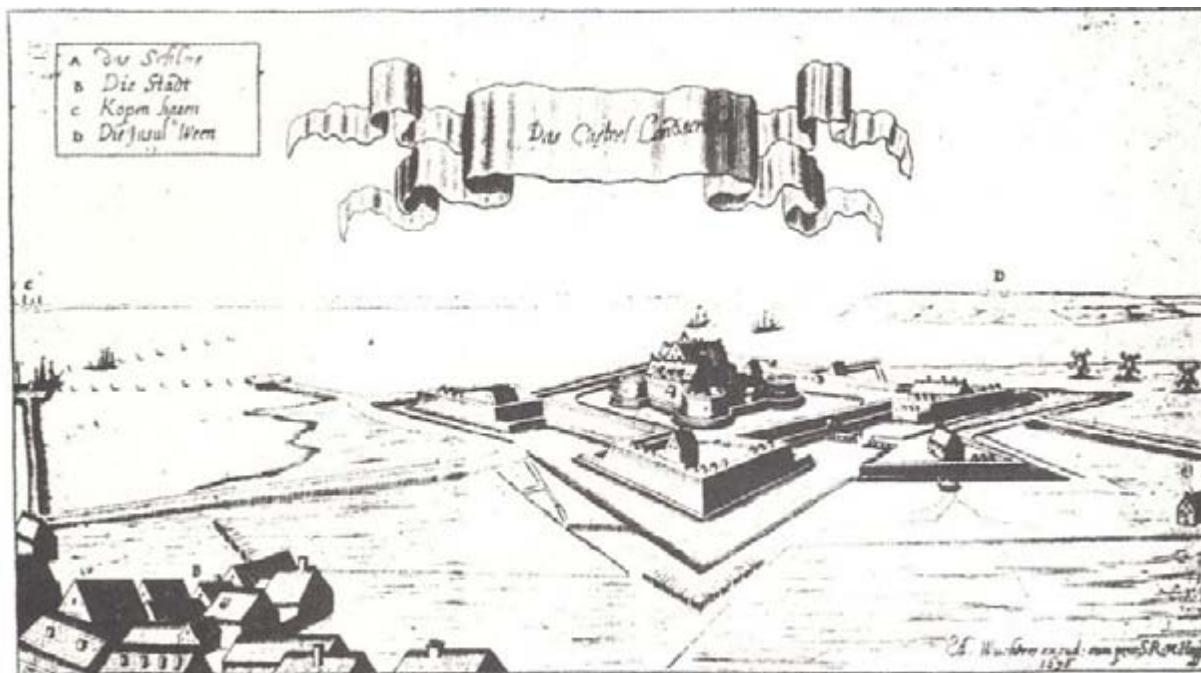


Fig.5. Stadskyrkan ansågs olämpligt placerad ur militärstrategiska skäl. Man kunde inte enbart se vad som försiggick innanför fästningsverken, direkt artillerield kunde riktas från kyrktornet mot vitala delar av fästningen. Abraham Wuchters' graverade vy av fästningen som sannolikt tecknats från en observationsplats uppe i stadskyrkans torn år 1676 ger oss en bra bild av hur anläggningen såg ut vid denna tid

Att Landskronas betydelse som stad betraktat minskade under 1500-talet senare delen och under 1600-talet innebar inte på något sätt att landskronaborna gick en lugn tid till mötes. Stadens läge var militärt känsligt och närvaron av det strategiskt placerade slottet gjorde att Landskrona jämt blev indraget i olika militära aktioner som t ex år 1644 under Gustaf Horns ockupation samt 1676 då danskarna intar staden och slottet.

Efter freden i Roskilde 1658 blev Landskrona residens- och stapelstad. Den första svensktidens planer på att göra Landskrona till huvudort i Skåne kom dock av sig och år 1682 påbörjades raseringen av befästningen runt staden. Landskrona skulle förvandlas till en öppen stad. Bara slottet med det nyanlagda "castellet" skulle bibehållas.

En bit in på 1700-talet började man åter att smida storvulna planer. Man ansåg att såväl staden som dess befästningar behövde moderniseras och skyddet behövde utvidgas. Militären vann nu också gehör för att den ståtliga stadskyrkan S:t Johannis Baptistæ kyrka skulle rivas. Den var ur deras synvinkel högst olämpligt placerad, en olägenhet som man från militärt håll uppmärksammat långt tidigare. Det finns beskrivit redan i Stehn Jacobsens krönika över det skånska kriget, att när Christian V:s trupper intagit staden år 1676, men slottet ännu försvarades av sin svenske kommandant, så gick konungen och hans stab upp i kyrktornet.



Fig. 6 Det nya citadellet på Gråen blev aldrig fullbordat. Det man trots allt hann med att anlägga ger oss en viss uppfattning om vilken betydande anläggning som planerades vid hamninloppet till Landskrona (foto Christer Åkerberg).

De rapporterar att *"huor aff de see iche allene fortificationerne om slottet, men endoch alt huad de gjorde inden for wolderne"*. Hur bra insyn man kunde få därifrån framgår av Abraham Wuchters' samma år graverade vy av fästningen, som sannolikt tecknats från en observationsplats uppe i stadskyrkans torn och som ger oss en bra bild av hur anläggningen såg ut vid denna tid (fig. 5).

En ny stadsplan för Landskrona fastställdes genom ett riksdagsbeslut år 1749. Denna gick ut på att den gamla staden skulle rivas och en ny byggas på utfyllda massor i Öresund. Ett nytt citadell skulle uppföras på ön Gråen, och en gigantisk stadsbefästning skulle byggas. Alla planer kom dock inte att förverkligas, men stora delar av staden samt stadskyrkan, S:t Johannes Baptistae, revs. Arbetena gick långsamt. År 1768 konstaterade den skånska befästningskommissionen att projektet blivit mycket dyrare än beräknat.

Med den dåvarande arbetstakten skulle det ta 342 år att färdigställa det nya Landskrona. De skulle i så fall vara färdiga år 2110. Trots detta fortsatte arbetena, för att i det närmaste avstanna år 1788. År 1805 sattes det officiellt stopp för utbyggnaden av stadens försvar och 1822 betecknades Landskrona åter som "öppen stad" (Jönsson 1993:216, Jacobsson 2001a).

Landskrona Citadell

Landskrona citadell uppfördes 1549-59 väster om den dåvarande staden för att bilda en inre kärna i stadens försvar. Initiativtagare var den danska kungen Kristian III. Han var en flitig borgbyggare och under sin regeringstid uppförde han en rad både civila slott och mer militära anläggningar, bland annat förstärkte han kastellet i Malmö till att bli en fästning – Malmöhus. Med Kärnan i Helsingborg, Citadellet i Landskrona och Malmöhus skaffade sig Kristian III tre starka stödjepunkter i Skåne för rikets försvar och kontrollen över Öresund.

Citadellet i Landskrona bestod ursprungligen av en huvudbyggnad och tre låga längor. I vardera hörnet hade man låtit uppföra kraftiga kanontorn med fem meter tjocka murar. Slottsholmen omgärdades av en cirka 70 meter bred vallgrav och den kvadratiske borggården omslöttes av kraftiga spärmmurar. Slottet fick stor militär betydelse, särskilt under 1600-talets krig mellan Sverige och Danmark.

Efter Skånes övergång till Sverige år 1658 omvandlades slottet till citadell genom att det omgavs med ett bastionförest belystningssystem av nederländsk modell, även det omgivet av en vallgrav. Mellan ca 1700 och 1940 var citadellet fängelse. Till en början för polska och ryska krigsfångar, sedan för livstidsfångar, och slutligen för prostituerade kvinnor (Jönsson 1990).

Gustaf Horns armé intar Slottet

Landskrona Citadell har mycket historia i sig och har varit del i så många levnadsöden. Det skulle bli hyllmetrar av att återge ens en bråkdel. En episod som emellertid är högst relevant att berätta om eftersom det påträffades spår efter denna vid de arkeologiska undersökningarna ska här lyftas fram:

År 1643 beslutade det svenska riksrådet om ett krigsangrepp mot Danmark. Planen såg ut så här: en armé som deltog i det som kommit att kallats Trettioåriga kriget fanns nere på kontinenten i Böhmen-Mähren. Denna skulle angripa Jylland från söder. Samtidigt skulle en annan armé anförd av Gustaf Horn anfälla Skåne norrifrån. Tanken var att Horns styrkor så snabbt som möjligt skulle inta de viktigaste fästningsstäderna vid Öresundskusten – Malmö, Helsingborg och Landskrona. Sedan skulle de snabbt skeppas över till Själland där de tillsammans med Torstenssons armé gemensamt skulle angripa Köpenhamn.

När Horns armé i februari år 1644 trängde in i Skåne utgjordes den av 8000 fotsoldater, 3000 ryttare och 30 lätta artilleripjäser. Den svenska armén intog Helsingborg utan att man mötte något större motstånd. Gustaf Horn upprättade sedan sitt vinterhögkvarter i Lund.





Gustaf Horn (1592-1657) var fältmarskalk, riksråd och blev så småningom generalguvernör i Livland. Han var en av trettioåriga krigets mest framstående fältherrar och erövrade 1644 inte bara citadellet i Landskrona utan i stort sett hela Skåne, med undantag av Malmö och Kristianstad.

Däriifrån gjorde man små krigståg ut på den skånska landsbygden och tog några ”*adelsmäns huus och fästningar*”. I övrigt inväntade Gustaf Horn ett grovt artilleri som ännu inte anlant från Sverige.

Det grova artilleriet anlände från Jönköping i slutet av mars. Så fort Horn ansåg sig fått denna nödvändiga förstärkning för en effektiv belägring gav Horn marschorder för halva arméstyrkan att gå mot Landskrona och inta både staden och Citadellet. När Horn kom fram till Landskrona hade nästan alla stadsborna lämnat staden. Staden låg i stort sett öde och kunde intas utan strid. De flesta hade tagit till flykten och försökt sätta sig i säkerhet på andra sidan Sundet. Bara ett fåtal hade tagit sin tillflykt till slottet.

Direkt efter intåget i Landskrona den 30 mars 1644 påbörjades belägringen av slottet. Här förfogade Fredrik Ranzau över en besättning på endast runt 300 man. De flesta var dåligt tränade

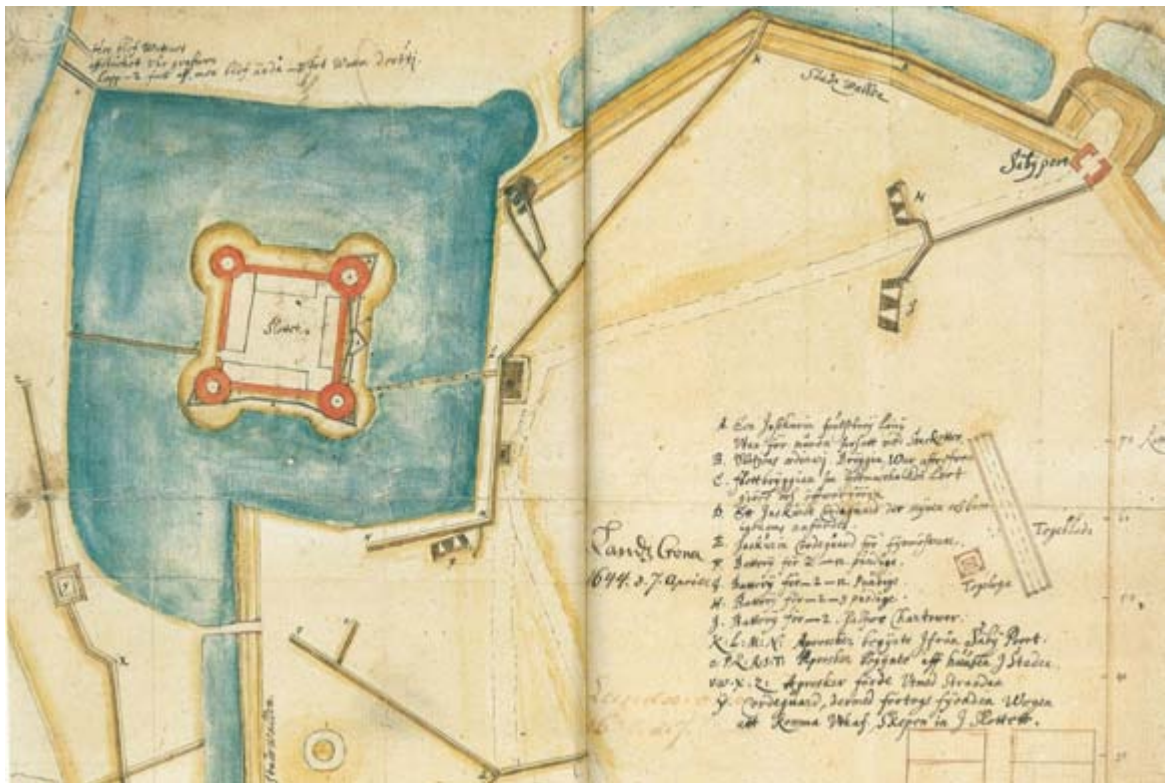


Fig. 9. En av de första åtgärderna som gjordes från svensk sida efter den danska kapitulatonen var att generalkvartermästare Örnehufvud gjorde en ganska detaljerad plan över slottet och delar av staden. Löpgravarna och belägringsbatterierna som de anlagt togs snabbt bort så att de inte skulle kunna användas av danskarna i händelse av att de skulle försöka återta slottet.

bönder som uppådats till soldater och de var tämligen oövade i krigskonst.

När Gustaf Horn nådde fram till citadellet gav han order om att öppna approcher, dvs löpgravar som gav de svenska soldaterna möjligheter att i skydd närma sig fästningen. "Uti kortan tijdh" lyckades också svenskarna att ta sig fram till själva vallgraven som omgav slottet. I krigsrapporten konstaterade man att vallgraven "för hennes synnerlige bredd och diupheet icke ringa är respecterat worden". Den svenska krigsledningen gav manskapet order om att avleda vattnet i vallgraven genom att gräva breda diken (fig 9). Troligen skedde detta under ständig beskjutning från danskarnas besättning inne på Citadellet. Det måste ha varit med bestörtning man såg vad som höll på att hända. Danskarna var totalt underlägsna vid belägringen – både i antal och militärt. Vallgraven var nästan det enda som skyddade dem mot den starkare fienden på andra sidan.

På ett vis misslyckades svenskarna med operationen tömma vallgraven. Där blev sju fot, dvs. drygt två meter, vattnet kvar runt Citadellet. Men vad svenskarna lyckades med genom denna manöver var att avsevärt reducera bredden på den ursprungligen 70 meter breda vallgraven, vilket var ett nog så allvarligt hot för danskarna inne på Citadellet. Gustaf Horns trupper satte nu



Fig 10. Provschakten invid den inre vallgraven (P1-2) syftade till att se hur vallgravskanten var uppbyggd och beskaffenheten på de intilliggande jordmassorna. Syftet med schakt 1-4 var att fastställa hur mycket jordmassor som påförts under 1900-talet och vilka insatser som krävdes för att omforma marken så att en fungerande dränering runt byggnaderna kunde erhållas.

också igång en kraftig kanonad med det tunga belägringsartilleri som de förfogande över. När sedan svenskarna även blivit klara med flottbron och bröstvärnen vid vallgraven insåg befälhavaren för styrkan inne på slottet, Fredrik Rantzau, att det var kört. Förhandlingar inleddes och den 7 april kapitulerade Fredrik Rantzau.

Undersökningsresultat

Förundersökningen

Som förberedelser inför en större renovering av den inre vallgravskanten vid Citadellet i Landskrona grävdes två provgropar, P1 och P2. Vidare togs ett flertal provgropar upp invid och mellan befintliga byggnader utanför den inre vallgraven (S1-4). I det senare fallet var syftet var att utröna hur mycket jordmassor som påförts under 1900-talet och vilka insatser som krävdes för att omforma marken så att en fungerande dränering runt byggnaderna kunde erhållas.

Vallgravskanten

Provgroparna vid inre vallgraven visade att vallgravskanten är uppbyggd med ganska väl förankrade stora stenar med jämn skiftgång utåt själva vallgraven. Varje skift är förskjutet något i sidled så att kanten får en ganska gynnsam lutning. Genomgående är att där skador uppstått på vallgravskanten är det stenar från det översta skiftet som hamnat i vattnet.



Fig. 11 Överst schakt P2 från söder. Vattennivån i vallgraven fluktuerar med vattenståndet i Öresund. Vid undersökningstillfället var vattennivån förhållandevis låg. Fig 12, undre bilden. Samma parti av vallgraven vid högvatten den 22 mars 2011. Den stensatta vallgravskanten stod nästan helt under vatten. Längst bort i bild syns ännu spåren efter schakt P2.

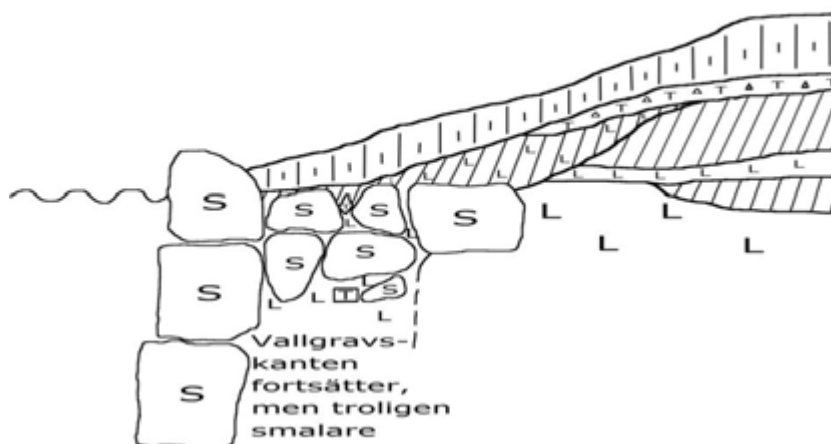


Fig. 13. Sektion P1 mot norr. Vallgravskanten är uppbyggd med ganska väl förankrade stora stenar med jämn skiftgång utåt själva vallgraven. Varje skift är förskjutet något i sidled så att kanten får en gynnsam lutning. Vallgraven har ursprungligen varit avsevärt mycket bredare, men när vallgravskanten som syns på sektionen har anlagts har man fyllt upp bakom.

Vallgraven har ursprungligen varit väldigt mycket bredare (jmf. fig. 9 och 10). När den nuvarande vallgravskanten anlagts har man fyllt upp bakom. Både provgrop P1 och P2 vittnade om att de massor som påförts närmast bakom vallgravskanten var stabila. De utgjordes i huvudsak av lera eller jord med hög inblandning av lera. På några ställen iakttoogs att det låg vidjor i massorna närmast vallgravskanten. Det är dock osäkert om dessa lagts dit avsiktligt för att armera och stabilisera eller om de bara råkat följa med vid uppfyllningen bakom vallgravskanten.

Utifrån förundersökningsschakten vid vallgraven, P1 och P2 ges följande förslag till fortsatta åtgärder: Den inre vallgravens översta skift bör säkras på något sätt. Det finns olika uppfattningar om varför bara stenar från det översta skiftet hamnar i vattnet. Vissa som jobbar vid Citadellet anser att det är genom yttre åverkan – att vissa människor helt enkelt roar sig med att knuffar ner lösa stenar i vattnet. Möjligen kan en jämnare reglering av vattennivån i vallgraven minska risken att materialet runt stenarna eroderar bort och göra att stenarna ligger mer stabilt. Som det är nu fluktuerar nivåerna en hel del (jmf fig. 11, 12, 15). Vid de arkeologiska undersökningarna i november 2010 noterades det på den inre vallgravens yttre vallgravskant att där fanns påväxt av musslor och snäckor ungefär femton centimeter under det översta skiftets stenar, dvs. ungefär på mitten av det näst översta skiftets stenar i vallgraven. Möjligen kan detta tas som anvisning på en ”naturlig” och för konstruktionen mer hälsosam vattennivå.



Fig. 14. Massorna som påförts närmast bakom vallgravskanten var stabila både i provschakt P1 och P2 . De utgjordes i huvudsak av lera eller jord med hög inblandning av lera. Här visas schakt P2 där lerlagret nådde 3,90 m ut från vallgravskanten. Vid det andra schaktet P1 iaktogs det att det till och med låg vidjor i massorna närmast vallgravskanten. Det är dock osäkert om dessa lagts dit avsiktligt för att armera och stabilisera eller om de bara råkat följa med vid uppfyllningen bakom vallgravskanten.



Fig. 15. Vy ut över den inre vallgraven. På andra sidan ses ännu spåren efter schakt P2. Slottets ursprungliga vallgrav var avsevärt mycket bredare än idag och nådde upp till i jämnhöjd med där grusgången går. Bilden ger också en god bild av hur högt vattennivån når vid högvatten. Bilden är tagen den 22 mars 2011. Dagens vallgravskant stod då till stora delar helt under vatten

Omfattningen av sentida utfyllnader mellan vallgravarna

Provgroparna invid och mellan byggnaderna utanför den inre vallgraven visade att det inte alls hade påförts så mycket massor i sen tid som man antagit. I samtliga schakt utom ett (S 2) vidtog kulturlager direkt under 10, högsta 20 centimeter väggrus. Sektion S2, fig. 16 som var det enda provschaktet mellan vallgravarna där man kunde se att det fyllts upp i modern tid hade en lagerföljd som följer; 1) överst bärlager och väggrus; 2) grå singel, varvigt som tyder på att det påförts i flera omgångar, 3) Svartgrå jord med enstaka tegelprickar, 4) Sot- och stenkolslager, 5) tegelkross, 6) grå sand med enstaka träkolsprickar.

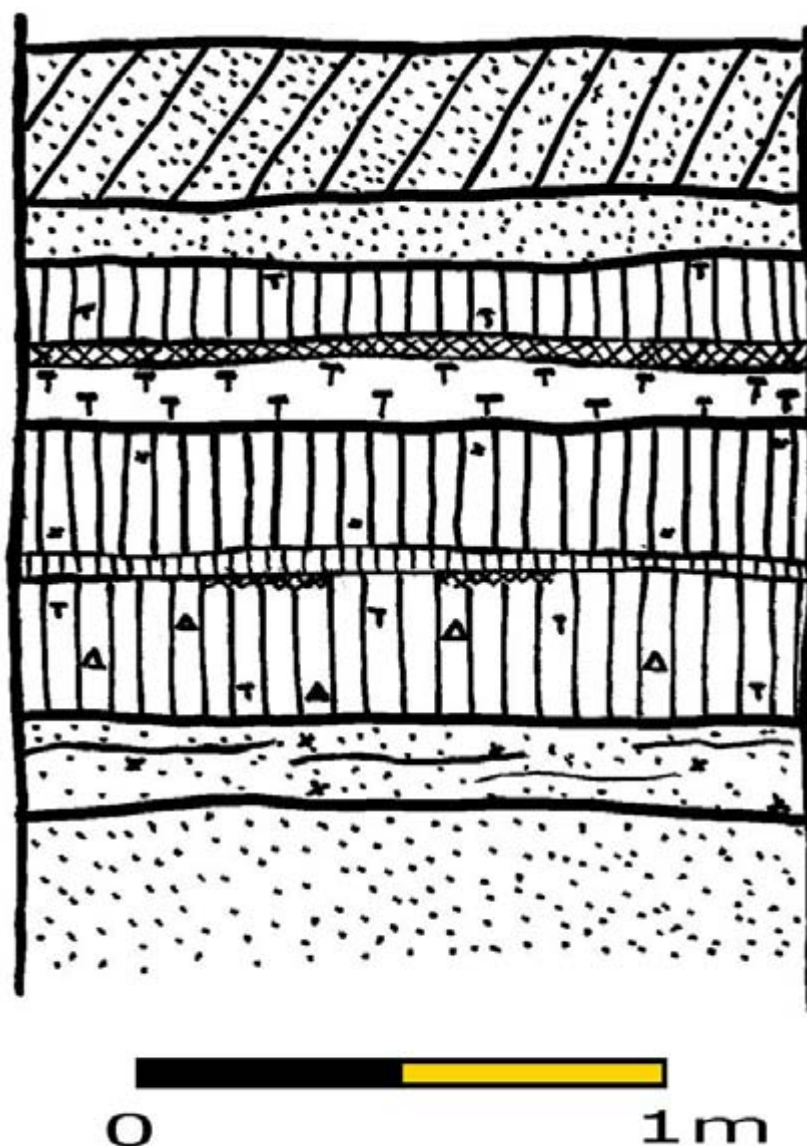


Fig. 16. Sektion S2 mot öster

7) brun humös lins med träkol, 8) ljusgrå sand med kalkbruk, tegel och djurben. Lagret varvigt/avsatt med linser av träkol, 9) humös sand – varvigt med enstaka träkolsprickar, 10) underst ett kompakt lager ren sand. Eventuellt orörd steril nivå. För de övriga schakten var stratigrafin okomplicerad och som följer:

Provgrop S1

Storlek 0,6 x 1 m. Max schaktdjup: 1,30 m

0-0,20 m	Väggrus
0,20-0,22 m	Tunn lins mörkt bärlager
0,22-0,40 m	Bärlager
0,40-minst 1,30 m	Ostratifierat kulturlager

Provgrop S2

Storlek 1 x 1,5 m Max schaktdjup: 1,50 m

0-0,30 m	Väggrus/bärlager
0,30-0,40 m	Varvig grå singel. Pålagd i omgångar
0,40-0,56 m	Svartgrå kulturjord med enstaka tegelbitar
0,56-0,60 m	Svartgrått lager med stenkol och sot
0,60-0,72 m	Tegelkross, utlagt för att hårdgöra ytan
0,72-0,98 m	Grå humös sand med enstaka tegelprickar (utarmat avsatt k-lager)
0,98-1,00 m	Brun humös lins med träkolsbitar
1,00-1,30 m	Ljusgrå sand med djurben, kalkbruk- och tegelprickar och linser av träkol. Lagret är varvigt och avsatt under en längre tid.
1,30-1,45 m	Varvig humös sand med enstaka tegelprickar
1,45 -	Kompakt ren silt. Sannolikt orörd nivå

Provgrop S3

Storlek 0,6 x 1 m. Max schaktdjup: 0,60 m

0-0,10 m	Väggrus
0,10-0,22 m	Matjord med träkol och sot
0,22-0,50 m	Tegelkross och krossad sten, Lagret utlagt för att hårdgöra ytan
0,50-0,55 m	Kalkbrukslager med tegelbitar
0,55-	Mörk kulturjord

Provgrop S4

Storlek 0,6 x 1 m. Max schaktdjup: 1,30 m

0-0,04 m	Väggrus
0,04-0,20 m	Omrörd matjord
0,20-0,25 m	Tegelkross, utlagt för att hårdgöra ytan
0,25-0,40 m	Grå humös sandig jord
0,40-1,30 m	Gulgrå ren sand. Steril nivå???

Med utgångspunkt i resultaten från förundersökningsschakten mellan vallgravarna gavs följande förslag till fortsatta åtgärder:

När det gäller att erhålla bättre dränering vid byggnaderna bör en eventuell omformning av marken ske under arkeologisk schaktningsövervakning eftersom man nästan direkt kommer ner i kulturlager. Ska problemen med byggnadernas dåliga dräneringen enbart lösas genom markavbaningar riskerar dessa att även medföra väldigt stora andra markningrepp eftersom nivåerna på alla de olika befintliga ledningssystemen då också måste sänkas.



Fig. 17. Översikt över de schakt mellan vallgravarna som övervakades

Schaktningsövervakningen

Med utgångspunkt i resultaten från förundersökningen (1st dnr 431-14686-10) gjordes den efterföljande delen i form av schaktningsövervakning (1st dnr 431-486-11). Den första etappen rörde vägkröken kring den så kallade Materialgårdsbyggnaden, där vägbanken sänktes. Vägen bestod av ca 0,4 m moderna bärlager, inkluderande ett lager koksslagg. Bärlagren vilade på en grov lerinblandad sand med inslag av gult och rött tegel. Vid vägkröken fanns en äldre bevarad stenläggning i form av kullersten (fig 18). Möjligen har den utgjort en äldre vägbeläggning, men det är troligare att den fungerat tillsammans med de byggnader som funnits i bastion Banér från 1600-talets andra hälft och långt fram i 1800-tal. Vidare framkom i höjd med Materialgårdsbyggnadens södra gavel ett parti med mera packad vägfillning av tegel och bruk. På ca 0,8 meters djup fanns sedan tidigare ledningar nedgrävda. Samtidigt som vägen sänktes grävdes det också för en värmekulvert mellan Materialgårdsbyggnaden och en mindre förrådsbyggnad strax västerut. I denna del påträffades inget av antikvariskt intresse. Det gjorde det däremot strax nordväst om Materialgårdsbyggnaden. Förutom den tidigare nämnda stenläggningen och en ensam härd påträffades ett dike av ansenliga dimensioner.

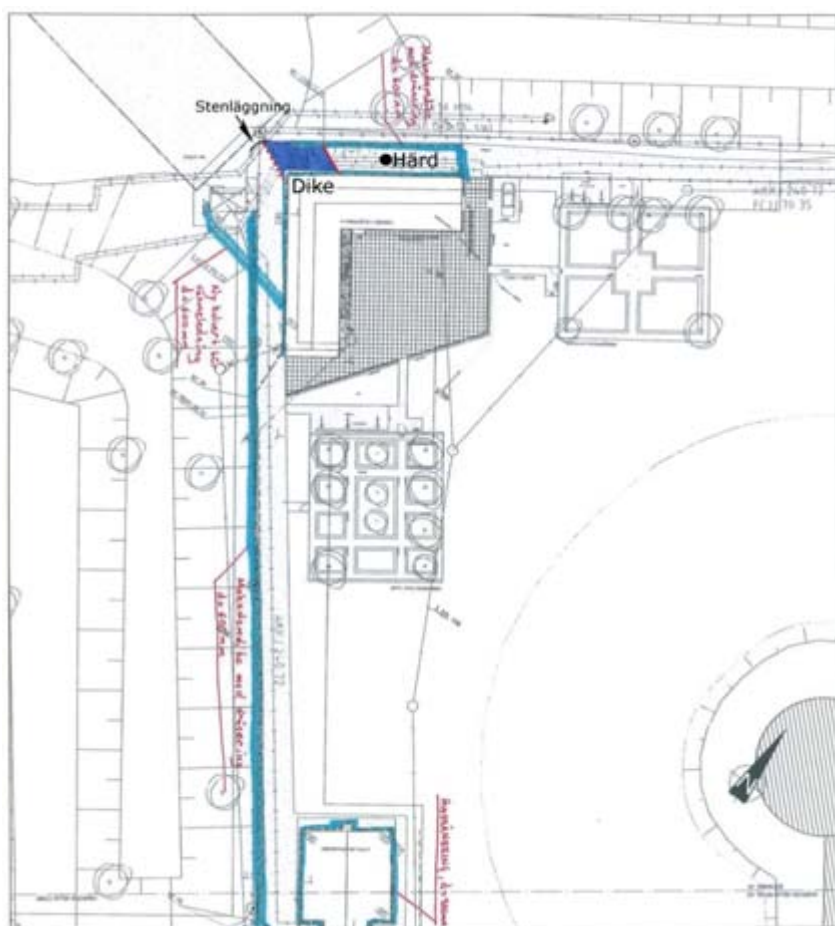


Fig. 18. Översikt över de arkeologiska iakttagelserna vid Materialgårdsbyggnaden

Horns dike

Vid schaktningsövervakningen påträffades ett dike som löpte i öst-västlig riktning och av så ansevliga dimensioner att det vid första anblicken gav intryck av att vara någon form av vallgrav. Dikets begränsning mot söder var svårt att avgöra då där var väldigt stort av olika typer av moderna ledningar. Dessutom gjorde det ringa schaktdjupet vid schaktningsundersökningen att vi inte kunde nå botten på diket utan fick nöja oss med att dokumentera kanten och dikets övre igenfyllnadslager. Undersökningarna visade dock med önskvärd tydlighet att det rörde sig om ett stort dike som verkar ha grävts och sedan fyllts igen med samma massor. Det fanns inga tecken på att diket skulle ha varit del i Citadellets vallgravssystem för då borde det ha kunnat ses tecken på avsatt material i botten med lite geggigare lager. Det fanns heller inget som tydde på att dess kanter varit skodda på något sätt (fig. 20). Istället gav diket intryck av att ha varit hastigt tillkommit och sedan fyllts igen kort därefter. Det finns ett sammanhang som skulle kunna förklara ett sådant förlopp.

Den 30 mars 1644 intog Gustav Horns trupper Landskrona och påbörjade en belägring av slottet. Så fort Gustaf Horn nådde fram till citadellet gav han order om att öppna approcher, dvs

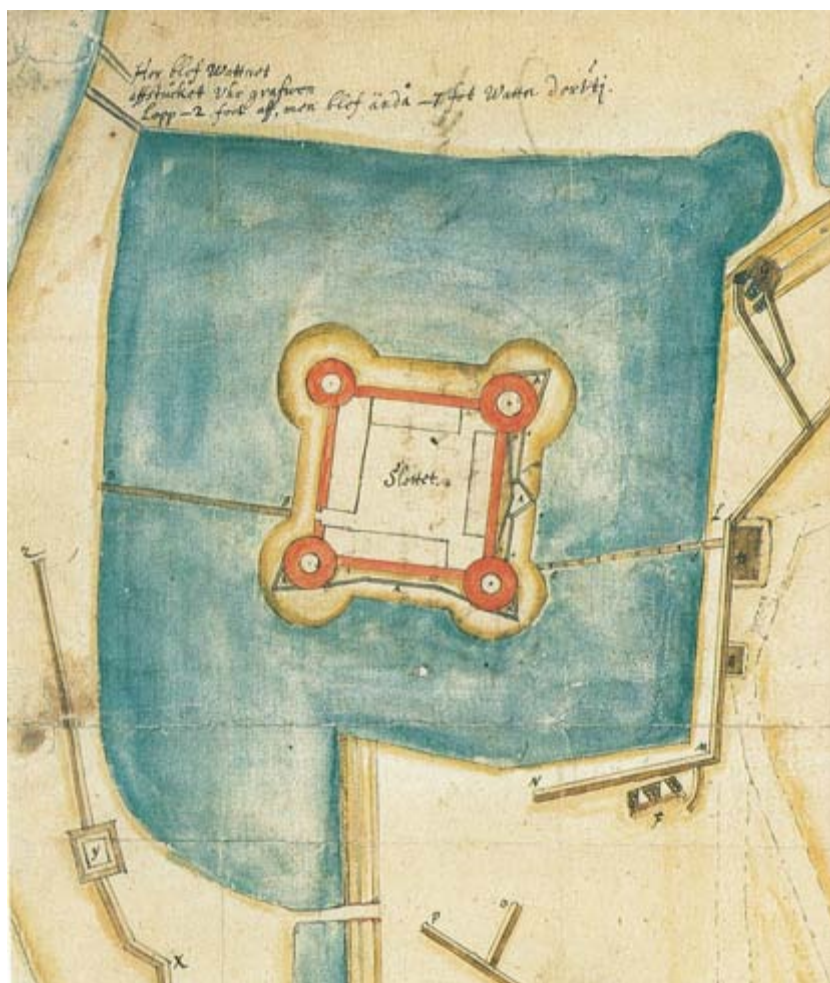


Fig 19. Utsnitt ur generalkvartersmästare Olof Hansson Örnehufvuds belägringsplan daterad till den 7 april 1644. Notera dikena i bildens övre vänstra hörn och texten "Her blef watten affstücket uhr grafwen"

löpgravar som gav de svenska soldaterna möjligheter att i skydd närma sig fästningen. "Uti kortan tijdh" lyckades svenskarna att ta sig fram till vallgraven som omgav slottet. I krigsrapporten konstaterade man att vallgraven "för hennes synnerlige bredd och diupheet icke ringa är respecterat worden". Den svenska krigsledningen gav då manskapet order om att avleda vattnet i vallgraven genom att gräva breda diken (fig. 19). Operationen lyckades sådär. Man klarade av att sänka vattennivån, men inte helt – där "blef ändå 7 fot watten dertilj". På ett vis var detta ett misslyckade – sju fot, dvs. drygt två meter vatten blev kvar i vallgraven. Men vad svenskarna faktiskt lyckades med var att avsevärt reducera vallgravens bredd, vilket var ett nog så allvarligt hot för danskarna inne på Citadellet. Gustaf Horns trupper satte nu också igång en kraftig kanonad med det tunga belägringsartilleriet de förfogande över. När sedan svenskarna även blivit klara med en flottbro så att de kunde ta sig över vallgraven och bröstvärnen vid vallgraven också var klara insåg befälhavaren för styrkan inne på slottet, Fredrik Rantzau, att det var kört. Förhandlingar inleddes och den 7 april kapitulerade Fredrik

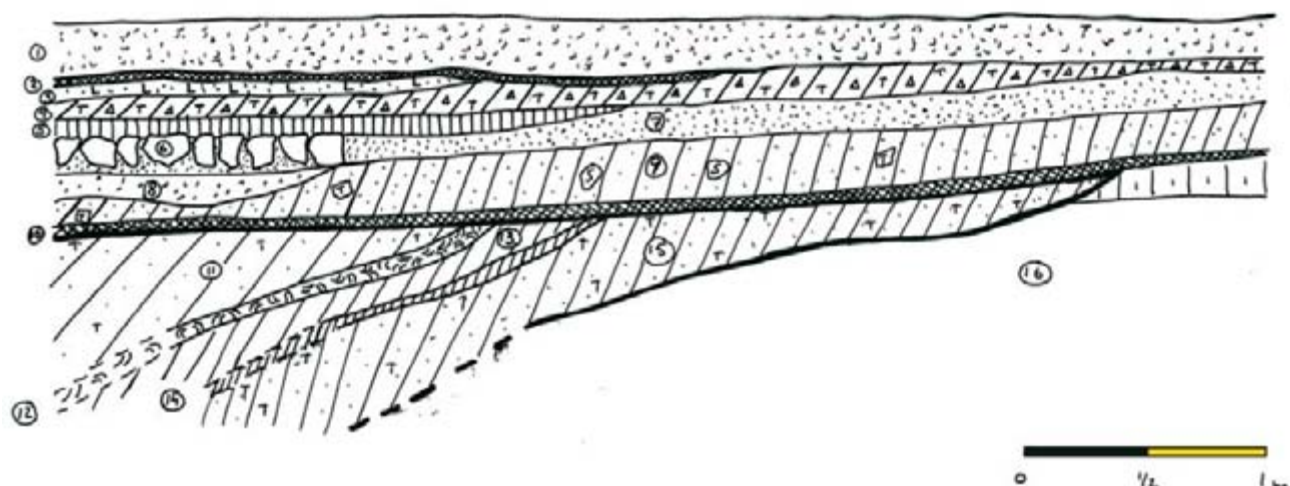


Fig. 20. Utsnitt av sektionen NV om Materialgårdsbyggnaden. Här ses östra kanten av det stora dike som tolkats härröra från Horns belägring 1644. Lager 1) väggrus, 2) stenkolslager, 3) lerig sand med kalkprickar och lerblandad jord, 4) påfört lager med tegelkross, kalkbruk och lerblandad jord, 5) avsatt lager med kompakt finkornig jord – enstaka tegelflis, kalkprickar och träkol. Inga fynd, 6) stenläggning, gick inte nämnvärt ut i dagens grusgång/väg, utan ska troligen kopplas samman med de byggnader som funnits inne i bastion Banér, 7) sandig humös jord med tegelprickar och kalkbruk, 8) ljusgråvit sjösand med småsten och snäckor, 9) påförd brun sand med tegelbrockor och sten – utjämnning, 10) träkolslager, 11) finkornig gråbrun sand med enstaka tegelbitar och djurben, 12) brunrött organiskt lager. Möjligen med rester efter tång, 13) melerad brungul sand med djurben, 14) chokladbrun finkornig kulturjord, 15) kaffebrun sandig jord med tegelbitar och djurben, 16) gråvit steril sand. Dikets djup kunde inte fastställas. Det fortsatte ner åtminstone så långt man vågade handgräva utan att öppna upp större ytor.

Rantzau. Diket som påträffades vid schaktningsövervakningen kan tänkas vara en rest efter denna dramatiska episod i Landskrona citadells historia.

Schakten vid Underofficersbostället

Sydost om Materialgårdsbyggnaden finns en byggnad kallad Underofficersbostället. Längs med denna byggnads södra gavel grävdes ett schakt för utlopp till inre vallgraven. Vid sydvästra hörnet, med hjässan på ca 1,5 meters djup påträffades delar av två sammansatta träledningarna med en sammanlagd längd om ca 63 cm. Ledningen hade en inre diameter om ca 12–15 cm och yttre diameter om ca 22 cm. Tjockleken på det urholkade virket var ca 6–7 cm. Fogningen hade gjorts genom att den ena rördelens ytterdelar tunnats ut på utsidan respektive insidan och sedan förts samman. Tjockleken var här cirka 3–4 cm. Inget daterande material framkom, sannolikt hör ledningen hemma i tidsintervallet 1600-tal fram till början av 1800-talet.

I höjd med Underofficersboställets sydöstra hörn schaktades det ner till en stenläggning som var lagd ovan kompakta rivningsmassor. Rivningsmassorna innehöll storstenstegel, magert kalkbruk samt vingtegel (exempel fnr 3). Vingteglet börjar användas under 1500-talet, varför åtminstone delar av den/de rivna byggnaderna bör få en *terminus post quem*-datering till detta århundrade.

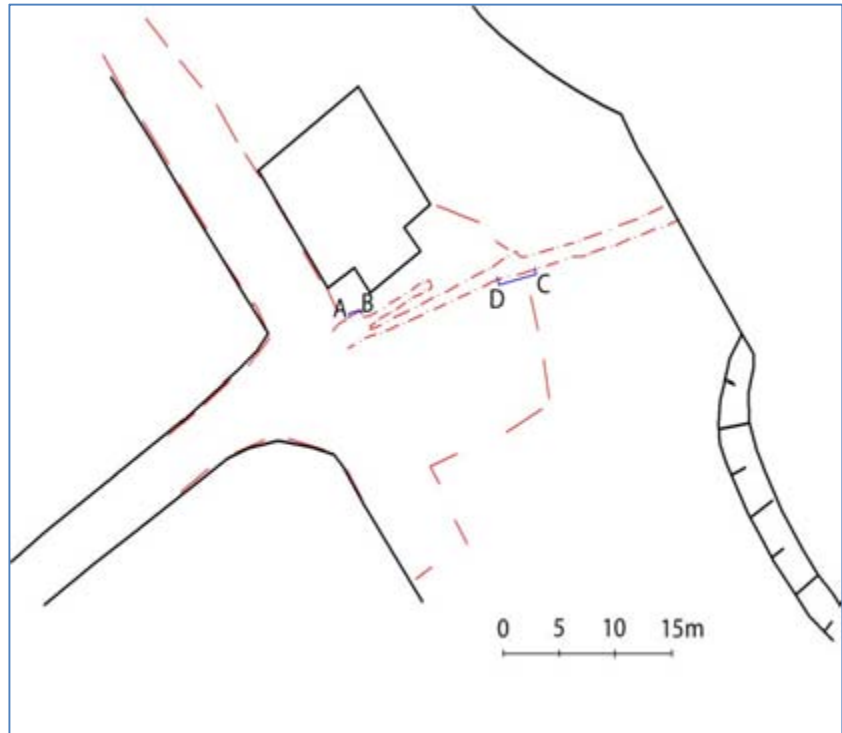


Fig. 21. Översikt över området kring Unterofficersbostället. Röd streckad linje = sänkning av befintlig mark, röd streckad linje med prickar = schakt för avrinning till vallgraven. AB samt CD avser placering av sektionssritningar.



Fig. 22. Del av träledning påträffad vid underofficersbostället

I rivningsmassorna framkom ett stort antal sågade ledändar (fnr1), som kan vara spår efter benhantverk t ex tillverkning av knivskaft av ben. Dessutom hittades en del keramik av så kallat yngre rödgods och fajans (fnr 2, 4 och 5). Fajansen talar för en relativt sentida rasering, kanske som tidigast under 1800-talet, även om fajansen dyker upp redan under 1600-talet.

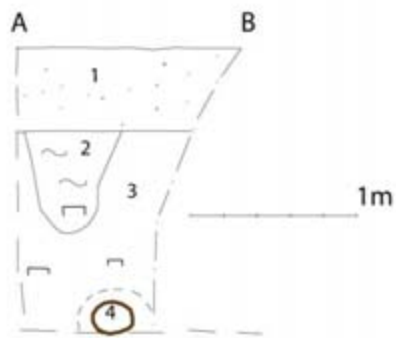


Fig. 23. Sektion AB. 1) grus och bärlager. 2) Sentida ledningsnedgrävning. 3) Mörkbrun lerig sand. 4) Träledning.

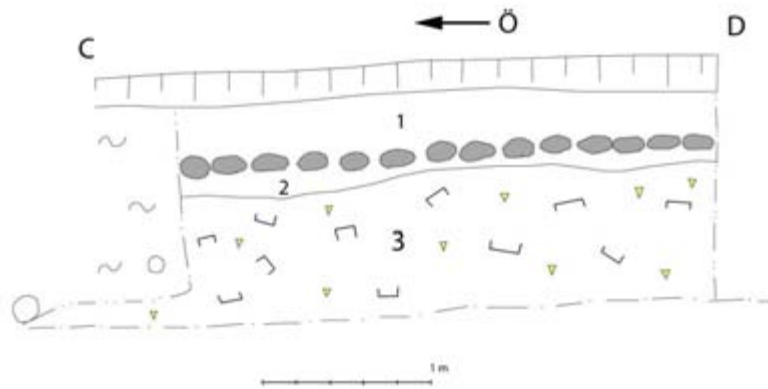


Fig. 24. Sektion CD. 1) Matjord. 2) Stenläggning och bärlager. 3) Rivningsmassor med storstenstegel, vingtegel, magert kalkbruk.

Slutord

Få slott i vårt land har en så spännande och intressant historia som Landskrona Citadell. Dess betydelse som militärpolitisk bricka i spelet om herraväldet över Skåne och Öresund gjorde att Citadellet fick en viktig roll både för dem som fanns på fästningen och de som fanns i dess omgivning. Det byggdes för att bilda en inre kärna i stadens försvar men närvaron av det strategiskt placerade slottet gjorde också att Landskrona jämt blev indraget i olika militära konflikter och många drabbades ofrivilligt av belägringar och strider. De efterföljande perioderna fungerade det som fängelse för livstidsfångar, anstalt för glädjeflickor och under en period även som flyktingläger. Idag är det ett fantastiskt vackert rekreationsområde och ett historiskt minnesmärke värt att måna om.

De nu gjorda arkeologiska undersökningarna var ett led i att dels förbättra miljön för de byggnader som ligger mellan den inre vallgraven och huvudgraven. Dels gjordes undersökningarna för att nå bättre kunskap om den inre vallgravens kanters konstruktion. Arbetena har skett i etapper. Om ytterligare åtgärder blir aktuella är det av vikt att de antikvariska aspekterna inte glöms bort och blir det aktuellt med ytterligare ingrepp ska tillstånd i god tid sökas hos Länsstyrelsen.

Referenser

Jacobsson, Bengt. 1983. *Landskrona. RAÄ rapport Medeltidsstaden 48*. Göteborg.

Jönsson, Åke. 1990. *Historien om ett slott. Landskrona Citadell under fem sekler*. Italien.

Jönsson, Åke. 1993. *Historien om en stad. Del I. Landskrona 1413-1804*. Trelleborg.

Salminen, Lars. 2001. *Pannkakedammen – en rest av vallgraven runt Landskrona*. Regionmuseet Rapport 2001:23. Kristianstad.

Wåhlin, Hans. 1939. *Landskrona forna kyrka och dess minnesmärken*. Malmö.

Administrativa uppgifter

Förundersökning

Sydsvensk Arkeologi AB dnr:	100101
Länsstyrelsen i Skåne dnr:	431-14686-10
Datum för beslut:	2010-11-05
Projektnummer:	100101
Län:	Skåne
Kommun:	Landskrona
Socken:	Landskrona
Fastighet:	Citadellstaden 2:1
Läge:	Ekonomiska kartan, blad 2C 9c
Koordinatsystem:	SWEREF 99
X koordinat:	6194084
Y koordinat:	363670
Höjdsystem:	RH 2000
M ö.h.	< 5
Fältarbetstid:	101108–101123
Antal arbetsdagar:	4
Antal arkeologtimmar:	22
Undersökt yta:	Sex mindre provgropar
Personal:	Lars Salminen
Uppdragsgivare:	Statens Fastighetsverk
Fynd:	X
Dokumentationsmaterial:	1 st A4 situationsplan, 3 st A4 sektionsritningar, intrasis- projekt SA_100101, 136 digitalfoton
Kostnader:	34600 kr exkl. moms

Schaktningsövervakning

Sydsvensk Arkeologi AB dnr:	110004
Länsstyrelsen i Skåne dnr:	431-486-11
Datum för beslut:	2011-01-31
Projektnummer:	110004
Län:	Skåne
Kommun:	Landskrona
Socken:	Landskrona
Fastighet:	Citadellstaden 2:1
Läge:	Ekonomiska kartan, blad 2C 9c
Koordinatsystem:	SWEREF 99
X koordinat:	6194084
Y koordinat:	363670
Höjdsystem:	RH 2000
M ö.h.	< 5
Fältarbetstid:	110207–110512
Antal fältdagar:	14
Antal arkeologtimmar, fält:	79
Exploateringsyta:	ca 150 lpm
Undersökt yta:	ca 150 lpm
Platschef:	Joakim Frejd, Jan Kockum & Lars Salminen
Personal:	Joakim Frejd, Jan Kockum & Lars Salminen
Uppdragsgivare:	Statens Fastighetsverk
Tidigare undersökningar:	Pnr 100101
Fynd:	Se bifogad fyndlista, LUHM 32009
Dokumentationsmaterial:	1 st A3 situationsplan, 1 st A4 situationsplan, 1 st A4 planritning, 2 st A3 sektionsritning, 3 st A4 sektionsritningar, intrasisprojekt SA_110004, 83 digitalfoton
Kostnader:	128387 kr (inkl. resor)

Fyndlista

Luhm nr 32090

Fnr	Sakord	Material	Del	Typ	Fyndsammanhang	Vikt i g	Antal/fragment
1	Hantverks- /slaktavfall	Djurben	ledändar	Sågat ben		492	6
2	Gryta	Keramik	Fot	Yngre rödgods		79	1
3	Byggmaterial	Tegel		Murtegel/vingtegel		1201	4
4	Fat	Keramik	Brätte/sida	Fajans		15	1
5	Fat	Keramik	Botten/sida	Yngre rödgods		17	1
6							
7							

Sydsvensk Arkeologi AB

Rapporter 2011

1. Södervidinge kyrkogård - Södervidinge sn, FU 2010, Bertil Helgesson
2. Nytt golv i Östraby kyrka, Östrabys sn, FU 2011, Jan Kockum
3. Ny belysning, Gamla staden 8:1 i Helsingborg, Helsingborg, FU 2010, Jan Kockum
4. Balsby 23:1 & 29:2, Nosaby sn, FU 2010, Anders Edring
5. Fjärrvärme i Östra Tommarp - Östra Tommarp sn, FU 2010, Lars Jönsson
6. Fjärrvärme genom Härlövs by, Kristianstad, FU 2010, Jan Kockum
7. Svedala kyrka, Svedala sn, FU 2010, Lars Jönsson
8. Näsbyholm sätesgård, Gärdslövs sn, FU 2010, Lars Salminen
9. Ny gatubrunn i Valdemars väg i Vä, Vä sn, FU 2011, Jan Kockum
10. Fjärestads kyrka, Fjärestad sn, FU 2011, Tony Björk
11. Gustav Adolfs Torg, Malmö. FU 2010, Joakim Frejd
12. Järnvägen 1:1, Malmö. FU 2011, Joakim Frejd
13. Kv Minerva 24 i Helsingborg, Helsingborg, FU 2011, Jan Kockum
14. Cementen 13, Malmö, AU 2011, Per Sarnäs
15. Bältinge bytomt, Skarhult 13:36, FU 2010, Lars Salminen
16. Falsterbo 9:97 – ett stenkast ifrån borgen, FU 2010, Lars Salminen
17. Kvarnby utbyggnadsområde, Malmö, FU 2010, Per Sarnäs
18. Stora Uppåkra 2:76 m.fl., FU 2011, Joakim Frejd
19. Färlöv 19:3, Färlövs socken, Kristianstads kommun, AU 2011, Joakim Frejd
20. VA inom Bollerups säteri, Bollerups socken, Tomelilla kommun, FU 2011, Lars Jönsson
21. Södervidinge 28:1 – Kyrkogården, Södervidinge sn, Kävlinge kommun, FU 2011, Lars Salminen
22. Råbelöv 26:5, Fjälkestads sn, FU 2011, Jan Kockum
23. Citadellstaden 2:1, Landskrona, FU 2011, Lars Jönsson
24. Innerstaden 1:14 och 1:152, Malmö, FU 2011, Joakim Frejd
25. Hammarlövs bytomt, Hammarlövs sn, FU 2010, Per Sarnäs
26. Kristian IV 10 i Kristianstad, Kristianstad, FU 2011, Jan Kockum
27. Skurups bytomt, Skurups kommun, FU 2001, Lars Salminen, Ingrid Gustin & Joakim Frejd
28. Norra Vallvägen i Kristianstad, Kristianstad, FU 2011, Jan Kockum
29. Östra Storgatan i Kristianstad, Kristianstad, FU 2011, Jan Kockum
30. VA-ledningar inom Östra Asmundtorps bytomt, Trolleås sn, Eslövs kn, FU 2002–2003, Lars Salminen, Ingrid Gustin & Joakim Frejd
31. Residenset 1, fornlämning 20, Malmö stad, FU 2010–2011, Per Sarnäs
32. Sutaren Mindre 6, fornlämning 17, Vellinge sn, Vellinge kn, FU 2011, Per Sarnäs
33. Limhamn 151:461, Hyllie sn, AU 2011, Jan Kockum
34. Åhus 30:1 m fl, Åhus sn, FU 2011, Jan Kockum
35. Rinkaby S:3 m fl, Rinkaby sn, FU 2011, Jan Kockum
36. Hjulhamngatan, fornlämning 20, Malmö. FU 2011, Joakim Frejd
37. Vadensjö bytomt, RAÄ 27, Vadensjö sn, FU 2003, L. Salminen, I. Gustin & J. Frejd
38. Fjärestads kyrkogård, Fjärestads sn, FU 2011, Jan Kockum
39. Kv Kabbalöken 26 i Åhus, Åhus sn, FU 2011, Jan Kockum
40. Kv Slussen 1 i Malmö, Malmö, FU 2011, Jan Kockum
41. Husie 172:123, Husie sn, FU 2011, Kristian Brink
42. Övra Glumslöv 11:8 och 11:12, Glumslövs sn, FU 2001, Christer Carlsson
43. Tillgänglighetsanpassning av ingången till Bårslövs kyrka, Bårslövs sn, FU 2011, Ch. Carlsson
44. Veberöds kyrka, Veberöds sn, FU 2010–11, Jan Kockum & Joakim Frejd
45. Sjögatan och Månsgratan i Åhus, Åhus sn, FU 2011, Jan Kockum
46. Arilds kapell, Brunby sn, FU 2007-2008, Lars Salminen & Ingrid Gustin
47. Hallaröds kyrka, Hallaröd sn, FU 2011, Ingrid Gustin
48. Norra Vrams kyrka, Norra Vrams sn, FU 2004, Lars Salminen & Ingrid Gustin
49. Vintrie 24:42, Bunkeflo sn, Malmö kn, FU 2010, Per Sarnäs
50. Dränering av Hammarlunda kyrka, Hammarlunda sn, FU 2011, Thomas Linderöth
51. St Petri kyrka, Malmö, FU 2011, Ingrid Gustin
52. Markarbeten vid Vä kyrka, Vä socken, FU 2011, Christer Carlsson
53. Lövestad 57:1, fornlämning 92, Lövestads sn, Sjöbo kn, FU 2011, Per Sarnäs
54. Trådbussar i Landskrona stad, Landskrona stad, FU 2003, Jan Kockum & Lars Salminen
55. Citadellstaden 2:1, Landskrona. FU 2010-2011, Lars Salminen & Jan Kockum

